

Arhivelor 1971. 1. sz. 27–46.; Pál-Antal Sándor: Marosszék levéltára. In: Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel. Magyar nemzetiség, I. k. Bukarest. Politikai Könyvkiadó, 1976. 21–62. Indrumator... 21–53.

4. A továbbiakban ismertetett levéltárakra vonatkozóan lásd az indrumator adatait.
5. Az ipari és mezőgazdasági levéltári fondok részletesebb ismertetését lásd az Indrumator-ban. 131–237.

Az Állami Levéltár Hargita megyei fiókja, Csíkszereda

Adminisztratív levéltárak

A. Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek levéltára

A hagyományos Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek iratanyaga a történelem során átélt közigazgatási átszervezések miatt is sok károsodást szenvedett. Utoljára ez az iratanyag 1965-ben jutott az új gazda, az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjának a birtokába. Itt mindjárt megjegyezzük, hogy az átadás az előző gazda – Csík Rajon Néptanácsa – részéről minden leltár nélkül, úgy mond ömlesztve történt. A csíkszeredai levéltári fiók munkatársai az átvett iratanyagot 5 csoportba rendezték.

I. Csík-szék iratai (Doc. Scaunului Sec.-Ciuc) (1563–1876)

I. Egyedi oklevelek. (Documente -foi volante. (1563–1849)

Az időrendbe leltározott oklevelek a gazdasági, társadalmi, politikai élet különböző területeire vonatkoznak: birtokvásárlások, a derékszék előtt lefolytatott tanúvallomások, kihallgatási jegyzőkönyvek, guberniumi rendeletek, a helyi közigazgatásra, igazságszolgáltatásra, a hadsereggel kapcsolatos ügyekre, a gyimesi és tölgyesi határátkelőhelyekre vonatkozó iratok.

II. A főkirálybíró (Jude suprem regal 1813–1876)

Az eléggé hiányos iratcsoportban ténylegesen csak 1813–1816, 1843–1846, 1862–1863, 1866–1867. évekre vonatkozóan találunk többnyire a királybíróhoz továbbítás és alkalmazás végett érkezett leiratokat.

III. Széki rendeletek (Oficialitatea 1861–1876)

Kifejezetten adminisztratív jellegű iratok, amelyeknek kiadása a későbbi időszakban az alispán hatáskörébe tartozott.

IV. Fellebbviteli tábla (Tabla continua 1775–1790)

Az ítéletábla működését tükröző nyilvántartási katalógusok.

V. Peres ügyek jegyzőkönyvei (Protocoale de judecata 1607–1860)

A Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek ítélőszéke előtt 1631–1738 között lefolytatott tárgyalások 22 kötetet kitevő jegyzőkönyvei, valamint 1765–1785 között a Fellebbviteli Tábla előtt lefolytatott ügyek 15 kötetet kitevő iratanyaga. Ugyancsak itt vannak a szék általános közgyűlésének jegyzőkönyvei az 1842–1848 közötti évekről. Ebben a csoportban található az Erdélyi Főkormányzéknek Csík-szék hatóságaihoz intézett rendeletei, leiratai az 1751–1783 közötti évekről.

VI. Képviselők testülete (Comitetul deputatilor 1869–1876)

Csík-szék választmányának ülészakain felvett jegyzőkönyvek.

VII. Csík-szék pénztára (Casa de pastrare a scaunului 1870–1873)

5 nyilvántartási katalógus a behajtott jövedelmekről és kiadásokról.

2. Gyergyó fiúszék iratai (Doc. Scaunului filial Giurgeni 1607–1851)

I. Rendeletek és jelentések (Ordine si rapoarte 1707–1848)

A többnyire az Erdélyi Főkormányzók rendeleteit és Gyergyó-szék jelentéseit tartalmazó iratsomót 1848. május 22-én helyezték el a szárhegyi ferences kolostorban. Az akkori leltárban szereplő 5776 iratból a csíkszeredai levéltár állományába csak 2564 irat került. A többi időközben elveszett.

II. Jegyzőkönyvek (Protocoale 1607–1851)

Itt található a szék fórumán hozott ítéletek regesztrumai. Különösen értékesek a szék belső gazdasági, politikai viszonyaiba bepillantást engedő végzések, valamint a lakosság adózását helységenként is tükröző nyilvántartások az 1744–1755 közötti évekből. Találhatók ebben a csoportban a szárhegyi Lázár-birtok szolgálra, bevételi és kiadási helyzetére vonatkozó nyilvántartások is

III. Különfélék (Varia 1686–1849)

Ebben a csoportban a tölgyesi hágó forgalmáról, adókivetésről, a borszéki ásványvíz forgalmazásáról, katonaság beszállásolásáról, a Moldova felé eső határ őrzéséről, karanténról, utak karbantartásáról találunk dokumentumokat.

3. Felcsík fiúszék iratai

I. Jegyzőkönyvek (Protocoale 1699–1754)

Itt található a Felcsík ítélőszéke előtt 1693–1842 között lefolytatott perek alkalmával hozott ítéletek jegyzőkönyvei, valamint Felcsík adószedőinek számadásai, az adók helységenkénti feltüntetésével. Itt vannak továbbá a hadsereg részére 1737–1746 között eszközölt kiadásokról szóló kimutatások és egy helységenkénti adókivetési lajstrom az adózók személyenkénti feltüntetésével.

II. Oklevelek (Documente 1656–1849)

Ebben az iratcsoportban találunk Felcsík 18 helységére vonatkozó adókivetési és behajtási lajstromokat, a császári hadsereggel szembeni különféle szolgáltatásokról, beszállásolásokról, a gyimesi vám működésére és a határ őrzésére, az I. székely gyalogezred és a civil hatóságok viszonyára vonatkozó iratokat.

4. Alcsík fiúszék iratai

I. Jegyzőkönyvek (Protocoale 1624–1844)

Alcsík ítélőszéke előtt hozott ítéletek jegyzőkönyvei az 1624–1844 közötti időszakról, bevételi jegyzőkönyv és az 1710–1743 közötti évekre a hadsereg fenntartására eszközölt kiadások lajstroma, valamint személyi adókivetési lajstrom Szentlélek, Ménaság, Mindszent, Csíkszentgyörgy helységekre.

II. Oklevelek (Documente 1632–1849)

Az időrendbe szedett oklevelek Alcsík mind a 16 faluját felölelő gazdasági, társadalmi jelenségekre vonatkoznak (adókivetések, a hadsereggel szem-

beni kötelezettségek, adás-vételi szerződések, tanúvallomások, főkormányzéki rendeletek és válaszjelentések).

5. Kászon-szék iratai (1651–1846)

Az iratanyag 7 regesztrumot és 46 levéltári tételt tartalmaz kronológiai sorrendben. Ebben figyelemre méltóak a fiúszéken hozott ítéletek jegyzőkönyvei, számadások a császári katonaság fenntartására eszközölt költségekről, tanúkihallgatásról, birtokperekről, adókvetésről szóló iratok.

B. Udvarhely-szék iratai

A hagyományos Udvarhely-szék levéltárának csak egy töredéke van ma az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjának kezelésében. Udvarhely-szék levéltárának nagy része – benne az ún Székely Láda – ma a kolozsvári Állami Levéltár egyik állagát képezi, míg az Udvarhely városi levéltár a bukaresti Állami Levéltárba került. A Csíkszeredai Levéltárba az egykori széki levéltárból csupán az 1755–1873 közötti időszakra vonatkozó iratok kerültek.

Ebben a levéltári anyagban kiemelkedő jelentőségű Udvarhely-szék falvainak 1820. évi urbáriális összeírása. Ugyancsak itt van Eszterházi Dániel gróf urbáriumainak 1755-ös összeírása. A gazdasági jelenségek kutatóinak érdekes adatokat kínálhat a szék egész területén 1806–1870 között eszközölt elzálogosítási egyezmények hat testes kötete.

C. Az 1849–1861 közötti időszakban létrehozott közigazgatási egységek iratai

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után Erdélyben létrehozott 6 katonai körzet egyikének, az udvarhelyi körzetnek iratanyaga a csíkszeredai levéltár állagában van. Ez a katonai körzet négy kerületre oszlott, mindenik kerület még további alkerületekre.

1. Udvarhelyi körzeti hivatal (1849–1861)

Az iratanyag csak töredékesen őrződött meg. Figyelemre méltóak a járási hivatalok jelentései a körzeti hivatalhoz, amelyekből a helyi adminisztráció működésére nyílik betekintés.

2. Csíkszeredai kerületi hivatal (1849–1866)

Mintegy 18 folyóméter terjedelmű, gazdag levéltári anyag időrendbe szedve.

3. Felcsík-Szépvízi alkerületi hivatal (1849–1855)

Javarészt német nyelvű anyag, időrendben és tematikusan csoportosítva tanulmányozható.

4. Alcsík-Kozmás Szentmárton alkerületi hivatal (1849–1861)

Nagyrészt német nyelvű anyag, rendszerezve.

5. Gyergyó alkerületi hivatal (1850–1861)

Hasonlóképpen rendszerezett, csoportosított, leltárral ellátott levéltári test.

D. Csík megyei levéltár (Prefectura jud. Ciuc)

Ez a terjedelmes, 331 folyómétert kitevő iratcsoport 1969-ben került az Állami Levéltár kezelésébe és az átvétel után a levéltár alkalmazottai csoportosították a következők szerint:

1. Csík megye – főispáni hivatal (1877–1948). 2. Csík megye alispáni hivatal (1877–1950). A megye gazdasági, társadalmi, politikai, adminisztratív viszonyaiba betekintést engedő, terjedelmes levéltári anyag, leltári mutatók szerint rendszerezve és csoportosítva. 3. Megyei tanács (1877–1941). 4. Közigazgatási bizottság (1876–1944). 5. Megyei választási bizottság (1890–1918). 6. Kihágási bizottság (1883–1941). 7. Megyei tulajdonú erdőket kezelő bizottság (1881–1944). 8. Könyvelési iratok (1873–1949). 9. Gazdasági albizottság (1941–1944) és Megyei Gazdasági Hivatal (1946–1949). 10. Egészségügyi szolgálat és társadalombiztosítás (1899–1949). 11. Bérelszámolási kimutatások gyűjteménye (1909–1950). 12. Megyei műszaki szolgálat (1925–1950). 13. Csík megyei prefektúra (1920–1948) [A jelzett időszakban a főispán levelezése a csendőrörsokkal, járásbírókkal, a főispán bizalmas levelezésének iratcsomói.]. 14. Személyzeti kérdések (1936–1949). 15. Helyi gazdálkodási bizottság (Comitetul municipal 1879–1892). 16. Községi és megyei költségvetés (1928–1949). 17. Megyei tisztifőorvosi hivatal (1927–1943). 18. Pénzügyek (1945–1951).

E. Udvarhely megyei levéltár

Udvarhely megye nagyvonalakban az egykori Udvarhely-szék területén jött létre 1876-ban. Adminisztratív szempontból a megye járásokra oszlott, melyeknek száma időközben változott. A levéltár kutatójának tehát ismernie kell a járasok alakulását. Az Udvarhely megyei levéltár iratanyaga ma a következő csoportosításban tanulmányozható.

1. Főispáni hivatal – alispáni iratok (1876–1959). 2. Képviselő testület (1903–1918). 3. Közigazgatási bizottság (1876–1920). 4. A megyei tulajdonban lévő erdőket kezelő bizottság a következő csoportosításban: Nyilvántartók (1887–1902); Közbirtokossági erdők kitermelési tervei (1893–1913); Egyházak tulajdonában lévő erdők (1893–1914); Iskolák erdeinek kitermelési tervei (1892–1910); Magántulajdonú erdők (1894–1912); 5. Büntetéseket alkalmazó bizottság (1881–1919). 6. Iparfejlesztési bizottság (1893–1905). 7. Megyei központi választási bizottság (1903–1914). 8. Megyei tanács jegyzőkönyvei (1876–1918). 9. Könyvelési iratok-nyilvántartók (1899–1918). 10. A főispáni hivatal alkalmazottainak bérelszámolása (1912–1950). 11. A megyei tanács iratai (1926–1934). 12. Községi költségvetések (1942–1949).

F. Gyergyó város levéltára

A levéltár két fő részben nyert elhelyezést a csíkszeredai levéltárban. Az 1693 és 1879 közötti időszak oklevelei időrendben szerepelnek, mindenik oklevél rövid tartalmi kivonattal van ellátva. Az 1815–1967 közötti időszak iratai időrendi iratcsomókba kötve tanulmányozhatók. az 1922–27, 1932 és 1941–1945 közötti időszakok iratai nyilvántartási naplók szerint is követhetők. A városi levéltáron kívül külön testet képeznek a gyergyói árvaszék (1908–1944) és a gyergyói közbirtokosság (1908–1948) iratai. Tekintettel arra, hogy 1796-tól itt kereskedelmi bíróság (mercantile forum) működött, a kereskedelem és azon belül az örmények szerepének tanulmányozásához gazdag anyagot kínál a levéltár.

G. Hargita megye községeinek irattárai

Erre vonatkozóan lásd az Állami Levéltár Hargita megye (Indrumator in Arhivele Statului Judetul Hargita. Bucuresti. 1988.) című útmutatót.

Gazdasági levéltárak

1. Balánbánya

A bányavállalat levéltára az 1861–1955 közötti időszokról tartalmaz geológiai térképeket, kitermelési terveket, az itteni ércbányászattal kapcsolatos műszaki, kereskedelmi, adminisztratív problémákat.

2. Szentkeresztbányai vasgyár

Az 1927–1948 közötti periódusra vonatkozó iratállományt 1975-ben vette át a csíkszeredai levéltár. Az irattárat a levéltár munkatársai leltározták és rendszereztek.

3. Fűrészgyárak

Az egykori Csík és Udvarhely megyék területéről 13 fűrészgyár 1947–48-ig terjedő adatait őrzi a csíkszeredai levéltár.

4. Csík megyei Kereskedelmi és Iparkamara (1931–1949)

5. Közbirtokossági levéltárak

a/ Ditró és Szárhegy tulajdonát képező Borszéki erdő és borvíz közbirtokosság 1854–1948 közötti időszokról

b/ Gyergyói közbirtokosság 1918–1947 közötti iratai

6. Csík megyei Mezőgazdasági Kamara (1930–1950)

Figyelemre méltóak ebben a gyűjteményben a községenkénti közbirtokossági vagyont feltüntetető statisztikák, valamint a mezőgazdasági munkák menetére és hatékonyságára vonatkozó dokumentumok.

7. Csík megyei mezőgazdasági kerületek (1945–1950)

Iskolai levéltárak

1. Székelyudvarhelyi Tamási Áron Líceum (1689–1950)

Az 1593-ban a jezsuita rend által alapított gimnázium első anyakönyve (Album Gymnasii) 1689–1831 között tartalmazza a tanárok és tanulók névsorait. A további időszakokra anyakönyvek, naplók, jegyzőkönyvek, valamint leltár alapján csoportosított iratok nyújtanak tájékoztatást. Az iskolát 1958-ban a kormány határozata alapján dr. Petru Grozá-ról nevezték el. Ezt a nevet viselte 1989-ig. Az 1989-es fordulat után egykori jeles tanítványa, Tamási Áron nevét vette fel.

2. Székelyudvarhelyi ref. Kollégium (1687–1948)

Az 1670-ben alapított ref. Kollégium 1927-ig működött ilyen jelleggel. 1927-től tanítóképzővé alakították át 1940–1948 között újból kollégiumként működik. 1948 után megszakítás nélkül tanítóképző. Az 1989-es változások után Benedek Elek nevét viseli.

3. Csíkszeredai Márton Áron Líceum (1770–1948)

Az eredetileg Csíksomlyón alapított gimnázium 1630-tól eredeztethető. 1911-ben új épületébe, Csíkszeredába költöztették. Az 1989-es fordulat után egykori jeles tanítványa, Márton Áron püspök nevét viseli.

4. Székelykeresztúri Líceum (1793–1948)

A székelykeresztúri unitárius gimnáziumot 1793-ban alapították, 1989 óta Orbán Balázs nevét viseli.

5. Falusi elemi iskolai irattárak

A csíkszeredai levéltárban őrzik 38 Hargita megyei falusi elemi iskola iratcsomóját. Az iratok mind a XIX. század hetvenes éveitől 1948-ig tartalmaznak anyakönyvet, iskolaszéki dokumentumokat, statisztikákat.

Székely határőrségi levéltárak

A Csíkszeredai Levéltár állományában két ilyen levéltári iratcsoporthat található:

1. Az I. Székely Gyalogezred irattárának egy része az 1770–1847 közötti évekről.

2. A Sepsiszentgyörgy székhelyű huszárezred irattárának töredéke az 1779–1852 közötti évekről.

Bírósági levéltárak

1. Gyergyószentmiklósi Törvényszék levéltára (1862–1960)

Az iratanyagot még 1961–62-ben válogatták és leltározták az akkori gyergyószentmiklósi törvényszék alkalmazottai. A gazdag bírósági anyag magánjogi, közbirtokossági kérdések vizsgálatához, valamint a vidék társadalmi, politikai viszonyainak tanulmányozásához kínál bőséges információt.

2. Székelykeresztúri Bíróság levéltára (1866–1960).

3. Csíkszeredai Bíróság levéltára (1850–1952).

4. Tölgyesi Bíróság levéltára (1926–1940).

5. Csíkszentmártoni Bíróság levéltára (1852–1952).

6. Maroshévízi Bíróság levéltára (1928–1960).

7. Udvarhelyi Törvényszék levéltára (1850–1952).

8. Csíkszeredai Törvényszék levéltára (1861–1952).

9. Udvarhelyi rajoni Néptörvényszék levéltára (1874–1960).

10. Udvarhelyi urbáriális törvényszék levéltára (1858–1869).

Beszerezések, adományok

Ez a vegyes levéltári állomány az 1546–1946 időhatárokon belül 165 levéltári tételt tartalmaz. Mivel a dokumentumok a gazdasági, politikai élet, művelődés, közigazgatás legkülönbözőbb területeire vonatkoznak, bármilyen téma tanulmányozásánál ajánlatos e levéltári csoport leltárának átnézése.

A székelyudvarhelyi múzeum levéltári gyűjteménye

Ezt az értékes levéltári gyűjteményt 1978-ban vette át leltár alapján az Állami Levéltár. A gyűjtemény legértékesebb része a székelyudvarhelyi céhek levéltára. A gyűjteményben vannak még családi levéltárak is, valamint a székelyudvarhelyi magisztrátus 1755–1851 közötti időszakból származó néhány irata. Itt található még Kápolnásfalu, Vargyas, Szentegyházásfalu, Városfalu, Szentpéter életére, kiváltságaira vonatkozó dokumentumok.

Plébániák anyakönyvei

Az 1684–1950 közötti időszak demográfiai kérdéseinek tanulmányozásához elengedhetetlenül szükséges az egyházi anyakönyvek tanulmányozása. A legrégebbi, a csíkszentgyörgyi anyakönyv 1684-ből való. Az anyakönyvekbe a születéseket, házasságkötéseket, elhalálozásokat, 1811-től az oltásban részesülteket is bevezették.

Adókiivetési tabellák

A történeti statisztika művelőinek értékes információkat tartalmaznak az 1818–1848 közötti időszakra vonatkozó adókiivetési tabellák: Felső Fejér megye (Réten járás), Kükküllő megye (Nádas járás), Kóhalom-szék (Felső járás), Segesvár-szék (Felső járás), Udvarhely-szék egész területe, Háromszék (Alsó-Csernáton járás).

A levéltár anyaga a Romániában szokásos engedélyezési eljárások lebonyolításával kutatható.

Albert Dávid

Egyetemi és Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár

Kolozsvár művelődéstörténeti képének – bármennyire is megkopott az az utóbbi negyvenöt esztendőben – máig legerősebb színfoltja az Egyetemi, illetve az Akadémiai Könyvtár, melyek alkotóelemeik révén az erdélyi könyvtártörténet (romos) műemlékeinek is tekinthetők. E két intézmény ma is a kincses város legjelentősebb könyvtárai, de a múltat kutatók számára történelmi magvuk az igazán jelentős.

Az Egyetemi Könyvtár a János Zsigmond óta érlelődő erdélyi egyetem megvalósulását követően jött létre 1873-ban. Abban, hogy a Ferenc József Tudományegyetem megalakulását követő évben közel 40 000 kötetes könyvtárral rendelkezett, oroszlánrésze volt az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, mely ötven esztendőre kötött szerződés alapján könyvgyűjteményét a tulajdonjogok fenntartása mellett az egyetemi oktatás rendelkezésére bocsátotta. Elsőként tehát erről a gyűjteményről kívánok szólni.

Az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum-Egyesület (az erdélyi magyarság „tudományos akadémiaja”) már működésének kezdetén értékes könyvtárral rendelkezett. Ez az öntudatos művelődéspártolók adományainak volt köszönhető. Többek között a történetíró Kemény József könyv- és kéziratgyűjteménye (mely azóta szétszóródott: kéziratok anyagának egyik része a Kolozsvári Állami Levéltárban, másik része a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található) mellett Mikó Imre és a Csereiek krasznai könyvtára képezte az egyesület könyvgyűjteményének alapját. Nyilvános működését a könyvtár 1860-ban 20 000 kötettel kezdte meg, s története korai időszakából említésre méltó Szabó Károly könyvtárosságának ideje, aki igyekezett Erdély-szerte felkutatni és összegyűjteni a fellelhető régi magyar nyomtatványokat, kéziratokat, okleveleket. Fáradozásai nyomán a könyvtár erdélyi magyar nemzeti